

Nové prameny k chrámové hudbě v Hrabyni: mecenáši a hudebně-liturgický provoz slezského poutního místa

Helena Kramářová

Bohatá pramenná základna vypovídá o rozkvětu Hrabyně, a to i s ohledem na produkci figurální hudby během 18. století.¹ V poslední době byly zpracovávány především hudební inventáře na základě pramenů dochovaných ve vídeňském archivu řádu německých rytířů, objevení nových archiválií nám dává možnost zaměřit se konkrétněji na mecenáše, kteří hudebně-liturgický provoz slezského mariánského poutního místa nejvíce ovlivnili.²

Vesnice Hrabyně, v níž se nachází poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie, leží mezi městy Ostravou a Opavou. Na konci 17. století přešla Hrabyně do majetku rodiny Mitrovských, kteří ji spravovali až do roku 1832.³ Během této doby se zdejší kostel s milostivým obrazem Panny Marie etabloval na poutní místo, které bývá též označováno jako slezský Hostýn. Jeho význam byl především lokální, ale procesí i poutníci přicházeli také ze vzdálenějších lokalit, a to především z Pruského Slezska.⁴ Dle Eichlera navštěvovali toto poutní místo hlavně věřící z Moravy, z Frýdku a z Místku, z Příboru, Kelče, z nedaleké Opavy a Moravské Ostravy.⁵

¹ Za upozornění na předání archiválií z farního archivu v Hrabyni a jejich zprostředkování vděčím Vladimíru Maňasovi a za vstřícnost při výzkumu Marku Skupienovi ze Státního okresního archivu v Opavě.

² Článek vznikl v rámci projektu Mobility „Hudobná kultúra strednej Európy 1450–1650: transregionálna identita hudobných prameňov z Klosterneuburgu a Bratislavy“ a výzkumného projektu VEGA Nr. 2/0116/20 „Osobnosť a dielo v dejinách hudobnej kultúry 18.–20. storočia na Slovensku“ Slovenské akadémie vied.

³ Srov. Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské. VIII. Opavský kraj* (Praha: Společnost přátel starožitností československých, 1937), 750.

⁴ Srov. Jan Malura, „Hora Olivetská Matěje Tannera a kultura poutních míst v baroku,“ in *Hora olivetská*, ed. Matěj Tanner (Brno: Host, 2001), 9.

⁵ Srov. Karel Eichler, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, díl první, část druhá (Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Metoděje, 1888), 139.

Stratifikace pramenů

Jak již bylo v úvodu zmíněno, momentálně se nachází většina dochovaných pramenů k Hrabyni ve dvou institucích – ve Státním okresním archivu v Opavě a v Centrálním archivu Řádu německých rytířů ve Vídni. Zde jsou k nalezení archiválie k jednotlivým farám a obcím, které dříve patřily řádu.⁶ Fond obsahuje převážně správní dokumenty, školská akta, záznamy o zázracích a protokoly z výpovědí svědků, prameny k hrabyňskému bratrstvu nebo inventáře kostelního jmění a inventáře hudebnin a soupisy hudebních nástrojů z let cirká 1780 až 1840.

Z těchto materiálů byly využity především inventáře kostelního jmění, od roku 1804 totiž obsahují údaje i o hudebních nástrojích a hudebninách. Z roku 1819 pochází inventář hudebnin kostela rozčleňující skladby na kůru podle žánrů, autorů a tóniny. Sumárně jsou hudebniny a chrámové hudební nástroje znovu zaznamenány v roce 1832.⁷ Informace o hudebním provozu a vzhled do každodenního fungování hrabyňské školy přináší školská akta, v jejichž případě se jedná o záznamy z vizitací školy, stížnosti na kantory a záznamy o kárných řízeních, stejně jako o žádosti o místo kantora v Hrabyni a průběh výběrového řízení včetně materiálů, které dokumentují ustanovení a uvedení nového kantora do funkce.⁸

V roce 2018 byl deponován prakticky kompletní historický archiv farního úřadu v Hrabyni ve Státním okresním archivu v Opavě.⁹ O existenci historického farního archivu nebyly v odborné literatuře doklady a většina prací předpokládala, že byl zničen nejpozději během druhé světové války. V tomto deponovaném fondu se nalézají opisy matrik, kroniky, kostelní účetní knihy, zápisy z vizitací, inventáře a podklady k nim, obsáhla korespondence i závět Arnošta Benjamina Mitrovského, návrhy k přestavbě kostela a další archiválie. Nejstarší dokumenty pocházejí ze 17. století, většina však spadá do 18. a 19. století; k nejmladším spisům pak patří protokoly a spisy z 1. poloviny 20. století. Oproti materiálům uloženým ve Vídni je tento fond obsáhlejší a obsahuje další doposud neznámé informace týkající se hudebního dění v Hrabyni nejen během 18. století, které je stěžejní pro tento text.

Rozmanitost pramenů umožňuje výzkum z různých úhlů pohledu. Aktuálně se výzkum soustředí na vzestup Hrabyně jako poutního místa během 18. století, její hudebně-liturgický provoz a také na provázanost poutního místa s dalšími

⁶ Centrální archiv Řádu německých rytířů ve Vídni (dále jen DOZA), Fond Mei (Meisterthum), inv. no. 432/1, inv. no. 432/2 a inv. no. 433/1.

⁷ K této problematice více: Helena Kramářová, „Die Figuralmusik in Hrabyně um die Wende des 19. Jahrhunderts – Hrabiner Inventare,“ *Musicologica Brunensia* 51/2 (2016): 55–71.

⁸ Helena Kramářová, „Chrámové inventáře hudebnin z přelomu 18. a 19. století. Hrabýňské inventáře“ (bakalářská práce, Masarykova univerzita Brno, 2013).

⁹ Státní okresní archiv v Opavě (dále jen SOKA Opava), fond Farní úřad Hrabyně, spisový znak 0/0-7/2.

lokalitami a institucemi. V tomto textu bude pozornost věnována především finančnímu zajištění hudebně-liturgického provozu poutního místa a jeho mecenášům.

Mitrovští jako mecenáši hrabyňského poutního kostela

Majitelé vesnice patřili k největším donátorům jak panství Hrabyně, tak kostela. Za doby, ve které Hrabyni vlastnili, došlo u obce k největšímu rozkvětu. Mitrovští podporovali Hrabyni kontinuálně a bylo v jejich zájmu etablovat Hrabyni jako poutní místo, jelikož byla jejich rezidenčním sídlem. Největší zásluhy měl především Arnošt Matyáš Mitrovský (1676–1748), který byl zemským hejtmánem na Opavsku, a následně dědic panství, jeho syn Arnošt Benjamin Mitrovský (1706–1774).¹⁰ Druhý zmíněný také nechal v Hrabyni postavit po roce 1750 barokní zámek. Jelikož zemřel bezdětný, panství Hrabyně po něm zdědil jeho synovec Josef Antonín, který se však usídlil na zámku v Paskově.¹¹

Jednou z prvních a také nejdůležitějších změn byla výstavba kostela, která začala za Arnošta Matyáše Mitrovského. Nový zděný kostel nahradil původní dřevěnou kapli, jelikož ta kapacitně nedostačovala velkému množství přicházejících poutníků. Chrám s patrocinielem Nanebevzetí Panny Marie byl dokončen v roce 1731, k vysvěcení kostela biskupem došlo ale teprve v roce 1761.¹² Roku 1736 bylo díky snaze Arnošta Matyáše založeno bratrstvo sv. Jana Nepomuckého, jehož pravidelné bohoslužby zintenzivnily zdejší liturgický provoz.¹³ Hrabyňský kostel byl dlouhou dobu filiální a spadal pod faru Velká Polom, která však nepatřila k majetku Mitrovských. Z tohoto důvodu se systematicky snažili o pozvednutí Hrabyně na samostatnou farnost. Nakonec se jim podařilo v Hrabyni zřídit alespoň lokálii. Samostatnou farností se Hrabyně stala až na počátku 19. století.¹⁴

Především Arnošt Benjamin Mitrovský se velmi zasadil o finanční zajištění liturgického provozu. Již v roce 1755 ustanovil fundaci, ze které byl financován zpěv „českého *Salve Regina* šesti pouze k tomuto účelu určenými chlapci, k čemuž mají hrát varhany“¹⁵. Takto se mělo *Salve Regina* provádět každou sobotu a v předvečer všech mariánských svátků. Intence fundace byla dle Arnošta Benjamina Mitrovského určena na financování zpěvu *Salve Regina* za spásu jeho duše

¹⁰ Srov. Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské. VIII. Opavský kraj*. (Praha: Společnost přátel starožitností československých, 1937), 750.

¹¹ Ibid.

¹² Srov. Eichler, *Poutní místa*, 139.

¹³ Vladimír Maňas et al. *Zbožných duší út. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy* (Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010).

¹⁴ Srov. Eichler, *Poutní místa*, 139.

¹⁵ „die absingung des böhmischen *Salve Regina* durch 6. eigendts dazubestelte[n] Knaben, wozu die Orgel gespielet wird“, SOka Opava, fond FÚ Hrabyně, kniha fundací, spisový znak 6/4, sine fol.

a duše jeho choti Marie Terezie Mitrovské, stejně jako za jejich žijící a zesnulé rodiče a také pokrevní příbuzné.¹⁶ Obzvláště zajímavý je aspekt zpěvu antifony *Salve Regina* v lidovém jazyce. Můžeme zde též pozorovat jistou paralelu k fundaci u brněnských augustiniánů eremitů. Od roku 1733 se před obrazem Panny Marie Svatotomské konaly pravidelné pobožnosti se zpěvem loretánských litaníí a *Salve Regina*, které byly zpočátku zpívány deseti chlapci ze svatojakubské školy, pro jejich nedbalost tento úkol od 50. let 18. století připadl šesti augustiniánským alumnům.¹⁷ Je možné, že Arnošt Benjamin znal právě tuto brněnskou provozovací praxi a podobný model pobožnosti převzal i pro hrabyňský kostel. Jednohlasý zpěv *Salve Regina* z úst šesti chlapců v českém jazyce mohl také strategicky fungovat jako jisté specifikum poutního místa, které jej odlišovalo od jiných kostelů v okolí.

Arnošt Benjamin věnoval pozornost také zázrakům, které se staly na přímluvu Hrabyněské Panny Marie. K roku 1757 je datováno pojednání o historii Hrabyně doplněné o legendu o původu milostivého obrazu a soupis zázraků na základě protokolů z výslechu svědků zázraků, které dle přípisu vlastnoručně sepsal. V těchto protokolech se několikrát objevuje poznámka, že nemocní byli uzdraveni po tom, co v Hrabyni nechali po bohoslužbě zazpívat *Salve Regina* na přímluvu u Matky Boží. Tuto praxi lze vysledovat i na základě účetních knih. V rubrice příjmů se nachází položka „za odzpívání Salve na úmysl dárce“¹⁸. Ročně takto do kostelní pokladny přibýlo mezi 16 až 98 fl., v meziročním průměru se tedy po zaokrouhlení jednalo zhruba o 30 fl. Ve zprávě o příjmech z fundací v Inventáři 1804 je blíže popsán průběh *Salve Regina* s příslušnými částkami za jednotlivé služby k tomuto roku: za zpěv jednoho *Salve Regina* je požadováno 12 xr., ze kterých byla placena hra na varhany (tj. učitel včetně tří kalkanťů), pro zpívající chlapce (vokalisty) pak bylo určeno 4 ½ xr., k tomu bylo nutno darovat kostelu dvě svíce (*Opferkerzen*).¹⁹ Následující tabulka ilustruje celkové příjmy za zpěv *Salve Regina* od různých do Hrabyně příchozích poutníků a dárců zcela nezávisle na ustanovených fundacích:

¹⁶ SOKA Opava, fond FÚ Hrabyně, kniha fundací, spisový znak 6/4, sine fol.

¹⁷ Srov. Jiří Sehnal, „Hudba u brněnských augustiniánů v 18. století,“ *Hudební věda* 20 (1983): 227–241.

¹⁸ Srov. tabulka 1.

¹⁹ Srov. DOZA, fond Mei, i. no. 432/1, *Drejtbeiliges Inventarium 1804*, s.

Tab. 1 Příjmy za zpěv *Salve Regina* na úmysl prosebníka v letech 1759–1811²⁰

Rok	Nový příjem	Suma
1757	für 456 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina	34 fl. 16 xr.
1758	für 475 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina	35 fl. 37 xr. 2 d.
1759	für 556 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina	41 fl. 42 xr.
1760	für 405 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina	30 fl. 22 xr. 2 d.
1761	für 297 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina	22 fl. 16 xr. 2 d.
1762 et 1763	für 687 ad intentionem abgesungene Salve Regina	51 fl. 31 xr. 2 d.
1764	für 359 ad intentionem abgesungene Salve Regina	26 fl. 55 xr. 2 d.
1765	für 376 ad intentionem abgesungene Salve Regina	28 fl. 12 xr.
1766	für 305 ad intentionem abgesungene Salve Regina	22 fl. 52 xr. 2 d.
1767	für 338 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina	25 fl. 21 xr.
1768	für 407 ad intentionem abgesungene Salve Regina	30 fl. 31 xr. 2 d.
1769	für 329 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina	24 fl. 40 xr. 2 d.
1770	für 339 ad intentionem abgesungene Salve Regina	25 fl. 25 xr. 2 d.
1771	für 360 ad intentionem abgesungene Salve Regina	27 fl.
1772	für 446 ad intentionem abgesungene Salve Regina	33 fl. 27 xr.
1773	für 413 ad intentionem abgesungene Salve Regina	30 fl. 58 xr. 2 d.
1774	für 418 ad intentionem abgesungene Salve Regina	31 fl. 21 xr.
1775	für 254 ad intentionem abgesungene Salve Regina	19 fl. 4 xr.
1776	für 220 ad intentionem abgesungene Salve Regina	16 fl. 30 xr.
1777	für 257 ad intentionem abgesungene Salve Regina	19 fl. 17 xr. 2 d.
1778	für 229 ad intentionem abgesungene Salve Regina	42 fl. 25 xr.
1779	für 548 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina	98 fl. 26 xr. 1 d.
1780	für ad intentionem abgesungene Salve Regina p. 448	33 fl. 36 xr.
1781	für 274 ad intentionem abgesungene Salve Regina	22 fl. 3 xr.
1782	für 244 ad inten[tion]em abgesungene Salve Regina	18 fl. 18 xr.
1783–1793	[v této době jsou příjmy uváděny pouze sumárně]	–
1794	für 302 St. ad intentionem abgesungene Salve Regina a 4 ½ xr.	22 fl. 39 xr.
1796	für 367 St. ad intentionem abgesungene Salve Regina a 4 ½ xr.	27 fl. 31 x. 2 d.
1797	für 301 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina a 4 ½ xr.	22 fl. 34 xr. 2 d.
1798	für 323 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina a 4 ½ xr.	24 fl. 13 xr. 2 d.
1799	für 395 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina a 4 ½ xr.	29 fl. 37 xr. 2 d.
1800	für 563 ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina a 4 ½ xr.	42 fl. 13 xr. 2 d.
1801	für 572 ad inten[tion]em petentium abgesungene Salve Regina	42 fl. 54 xr.

²⁰ SOKA Opava, fond FÚ Hrabyně, kostelní účty, II. kniha, II/c, spisový znak 0/0, sine folio.

Rok	Nový příjem	Suma
1802	<i>für 641 ad inten[tion]em petentium abgesungene Salve Regina a 4 ½ xr.</i>	48 fl. - 4 xr. 2 d.
1803	<i>für 516 ad inten[tion]em abgesungene Salve Regina a 4 ½ xr.</i>	38 fl. 42 xr.
1804	<i>für ad Intentionem Petentium abgesungene 284 Salve Regina a 4 ½ xr.</i>	21 fl. 18 xr.
1805	<i>für ad intentionem petentium abgesungene 369 Salve Regina a 4 ½ xr.</i>	27 fl. 40 xr. 2 d.
1806	<i>für ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina</i>	47 fl.
1807	<i>für ad intentionem petentium abgesungene Salve Regina</i>	40 fl. 32 xr.
1808	<i>für ad intentionem petentium Salve Regina</i>	32 fl. 1 gr. 2 d.
1809	<i>für ad intentionem petentium Salve Regina</i>	38 fl. 37 gr. 2 d.
1810	<i>Ad intentionem petentium Salve Regina</i>	42 fl.
1811	<i>Ad intentionem petentium Salve Regina</i>	64 fl. 16 xr. 2 d.

Jak lze na základě předchozí tabulky vidět, příjmy za zpěv *Salve* nebyly zcela stabilní. Částky a počet odzpíváných antifon však ukazují, že se těšily velké oblibě poutníků.

V roce 1758 se Mitrovským podařilo pozvednout Hrabyni na lokálii s vlastním kaplanem, a to především díky fundaci Arnošta Benjamina. Nově ustanovený lokální kaplan a jeho pomocník mohli bydlet přímo v Hrabyni a zajišťovali liturgický provoz. Ve svém testamentu ustanovil hned několik fundací, které představovaly značný kapitál, a zabezpečovaly tak v Hrabyni významným způsobem hudebně-liturgický provoz kostela i vzdělání dětí. Arnošt Benjamin ustanovil fundaci pro kooperátora ve výši 4 000 fl. V závěti zajistil i nadále výše zmíněný zpěv *Salve Regina* kapitálem 224 fl. o všech sobotách a v předvečer mariánských svátků, tj. 59krát za rok. V kontextu chrámové figurální hudby se jako velmi zajímavý jeví obnos 375 fl., kterým chtěl Arnošt Benjamin garantovat provozování „řádné hudby“ alespoň o všech velkých církevních a také mariánských svátcích a svátku Jana Nepomuckého k větší slávě Boží a podnícení zbožnosti v Hrabyni.²¹ Hudební provoz měl zajišťovat učitel, který zastával zároveň i místo varhaníka. K sobě měl přizvat na výpomoc nějaké hudebníky nebo chlapce, které měl v hudbě dostatečně instruovat a vzdělávat. Na dlouhodobé financování učitelského místa bylo také pamatováno ve zvláštní fundaci s kapitálem 1 000 fl.²² Jeho povinnosti byly jasně specifikovány v instrukci pro učitele a také v instrukci

²¹ „Und damit doch endlich auch wänigstens an denen Höheren Kirchen-, Mariä- und S. Joannis Nepomuceni Festivitäten zur größeren Ehre Gottes und Zuneigung der Hrabiner Andacht ein ordentliche Music in der Kirchen gehalten werden könnte, [...]“, SOkA Opava, fond FÚ Hrabyně, Nadace, fundace, dědické řízení IIc/a, spisový znak 6/4, IVc 1/1, Testament hraběte Arnošta Mitrovského, 1766.

²² Srov. SOkA Opava, fond FÚ Hrabyně, Nadace, fundace, dědické řízení IIc/a, spisový znak 6/4, IVc 3, Varhanické obroč [!], 1767–1893.

pro varhaníka, které zprostředkovávají vhléd do vesnického liturgického provozu poutního místa.

Na tomto místě uvedme pouze nejdůležitější informace k provozovací praxi. Učitel v první řadě zastával službu v kostele a jeho povinnosti zahrnovaly především funkci varhaníka a regenschorioho, v jehož péči byly také hudební nástroje a chrámové hudebniny. Kromě výuky hrabyňských dětí měl také povinnost věnovat zvláštní péči instruování chlapů ve zpěvu. Především měl vzdělávat šikovné chlapce jak ve zpěvu chorálu, tak ve zpěvu s varhanami. Zvláštní péči měl věnovat šesti chlapcům, kteří měli za úkol zpívat *Salve Regina*. Nepočítalo se však s tím, že by chlapci fundatisté měli u učitele nárok na ubytování a stravu, naopak bylo zdůrazněno, že „*Salve-Regina*-chlapci“ mají pocházet z Hrabyně. Samotný učitel měl být sám schopen hrát v chrámu, jak nejlépe uměl, mimoto však měl připravovat a nacvičit na velké svátky instrumentální hudbu. Pro provozování figurální hudby pak byla nezbytná i výpomoc dalších hudebníků.²³

Konkrétnější představu o hudebních činnostech učitele a dalších hudebníků podílejících se na provozování hudby v Hrabyni poskytují dochované kostelní účty. Jako příklad si vezmeme rok 1794: Učitel (*Schulmeister*) dostával pravidelný roční plat 75 fl. 30 xr., dále 15 fl. jako úhradu za provádění figurální hudby o církevních svátcích, 1 fl. 30 xr. za údržbu světél v kostele a 2 fl. za pečení hostií. Placení byli také dva vokalisté dohromady 7 fl.²⁴ Ve výdajích za bohoslužby a pobožnosti placené z fundací najdeme informaci, že učitel obdržel 50 xr. za hraní na varhany během osmi čtených mší sloužených kaplanem za hraběte Mitrovského. Učitel a šest chlapců obdrželi dále dohromady 7 fl. 22 xr. 2 d. za 59 zpívaných *Salve Regina* (učitel dostával za hraní 3 xr., každý z chlapců 3 d.) z fundace hraběte Mitrovského. Titíž dostali 7 fl. za zpěv *Salve Regina* a loretánských litaníí o sobotách z fundace Anny Marie Winklerové.²⁵ Od roku 1778 se ve výdajích pravidelně nachází platba učiteli k zaplacení pomocníka k muzicírování ve výši 12 fl.²⁶ V roce 1782 lze také najít mezi vyplacenými částkami 5 fl. 26 xr., které byly určeny pro vojáky – zřejmě je tímto myšlena vojenská hudba. Dle popisu měla doprovázet Nejsvětější Svátost během Velikonoc a také pro procesí na Boží tělo.²⁷ Po roce 1794 se pak pravidelně objevuje platba mezi 1–3 fl. za pivo pro chrámové hudebníky a muže nesoucí baldachýn o svátku Božího Těla.²⁸ V roce 1798 byl

²³ Srov. ibid.

²⁴ Srov. SOKA Opava, fond FÚ Hrabyně, kostelní účty, II. kniha, II/c, spisový znak 0/0, Anno 1794 – Ausgaab Auf Besoldungen, sine fol.

²⁵ Srov. ibid., Ausgaab Auf gestiftete Jahrs-Tage Messen und Andachten, sine fol.

²⁶ „dem Schul-Meister zur Beihilfe eines Musici“, ibid., Anno 1778 – Ausgaab, sine fol.

²⁷ „dem Militaire für Begleitung des Hochwürdigsten zu Ostern, und bey denen Frohnleichnam Processionen discretion“, ibid., Anno 1782 – Ausgaab, sine fol.

²⁸ „für discretions Bier choro musico dann Baldachin, und Fahnen Trägern Festo theophoriae“, ibid., Anno 1796 – Ausgaab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

zaplacen pivní deputát chrámovým hudebníkům nejen za procesí o svátku Božího Těla, ale také za tentýž úkon o svátku Nanebevzetí Panny Marie, tedy na hlavní hrabyňskou pouť.²⁹ Od roku 1804 se přidala také platba piva za Velikonoce, a celková vyplacená částka tak vzrostla na 4–6 fl.³⁰

Fundace Anny Marie Winklerové a stavba nových varhan

Další významnou sumu podporující hudební provoz Hrabyně věnovala Anna Marie Winklerová, která byla ženou lékaře a měšťana z Opavy.³¹ U záznamu o převzetí 300 fl. do chrámové poklady je podotknuto, že Winklerová zesnula v Hrabyni ve věku 50 let a je pochována ve zdejším kostele.³² Její pohřeb se uskutečnil 19. května 1759 a sloužil jej hrabyňský kaplan František Řehoř.³³ Krom těchto údajů se o ní ani o jejím vztahu k Hrabyni nepodařilo zjistit bližší informace.

Ve svém testamentu v roce 1759 ustanovila Anna Maria Winklerová fundaci s kapitálem 300 fl. věnovanou hrabyňskému kostelu. Z výnosů této fundace měl být po její smrti financován zpěv *Salve Regina* a loretánských litaní u obrazu Panny Marie o každé sobotě a v předvečer mariánských svátků za spásu její duše.³⁴ Peníze, které kostel v roce 1761 dle kostelních účtů podle přání zesnulé obdržel, však byly v témže roce použity k zaplacení nově postavených varhan. Dle panské chrámové pokladny byl výše zmíněný kapitál fundace Anny Marie Winklerové 300 fl. vyplacen varhanáři Sebastiánovi Staudingerovi z Andělské hory.³⁵ K částce 300 fl. se přidalo 18 fl. 30 xr. za dva rejstříky zhotovené nad počet uvedený v kontraktu s varhanářem.³⁶ Nové varhany, které byly slavnostně předány 11. listopadu 1761, měly dohromady 12 rejstříků a dvojitou klaviaturu. Na konci účetní knihy jsou ještě jednou vyčísleny všechny výdaje spojené s výstavbou nových varhan:

²⁹ Srov. *ibid.*, Anno 1798 – Ausgab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

³⁰ Srov. *ibid.*, Anno 1804 – Ausgab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

³¹ Srov. Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Erzdiöcese. Band 3* (Brünn: Selbstverlag, 1863), 308–310.

³² Srov. SOKa Opava, fond FÚ Hrabyně, kostelní účty, II. kniha, II/c, spisový znak 0/0, sine fol., Anno 1761 Empfang.

³³ Zemský archiv v Opavě (ZA Opava), fond Hrabyně, římskokat. f. ú., sig. Hr III 2, inv. no. 649, fol. 176v [online] <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=be8466c6-f13c-102f-8255-0050568c0263&scan=bcbf77dfc1a54ce98084f3b41746b342>.

³⁴ Srov. SOKa Opava, fond FÚ Hrabyně, Nadace, fundace, dědické řízení II/c/a, spisový znak 6/4, Anna Maria Winklerischer Salve Regina Stiftungsbrief Entwurf.

³⁵ „Lauth herrschaftlicher Kirchen Cassa ist das obige Anna Maria Winklerische Stiftungs Capitale dem Sebastian Staudinger Orgelbauer aus Engelsberg für die Ferfertigung einer neuen Orgl, das gegen dene, daß die Kirche ließ zur Habhaftnerung und Erlegung dieses Capitalis von sämmentlichem Einkommen die bestimmten pia Suffragia bestreiten lase, ausgefolget worden.“ SOKa Opava, fond FÚ Hrabyně, kostelní účty, II. kniha, II/c, spisový znak 0/0, sine fol., Anno 1761 – Ausgab.

³⁶ *Ibid.*, sine fol.

Tab. 2 Celkové náklady na stavbu nových varhan – 1761³⁷

<i>Vermög accord wurde gleich beÿ dessen Unterschreibung dem Orgelbauer a conto baar gegeben</i>	50 fl.
<i>Nach der Aufsätzung</i>	250 fl.
<i>Item nach einem Jahren als das accordmässig verbliebene Unterpfand</i>	30 fl.
<i>Ferner für 2 über den accord gemachte Mutationes</i>	18 fl. 30 xr.
<i>dann hat er Orglbauer sich das alte Orglwerk gleich beÿ accord vorbehalten, und selbes übernommen in einem Werth</i>	24 fl.
<i>denen Fuhrleithen um dieses Werk nach Engelsberg ut accord</i>	7 fl. 30 xr.
<i>dem Schloser für anbeÿ Verrichtete Arbeit</i>	4 fl. 12 xr.
<i>Für einen Spiegl, und Verschiedene andere Eysern [...]</i>	3 fl. 18 xr.
<i>Kostet dahero die ganze neuhergestellte Orgel</i>	387 fl. 30 xr.

Dle jednotlivě vyčíslených částek je zřejmé, že nové varhany pro hrabyňský poutní kostel stály dohromady 387 fl. Varhanář Sebastian Staudinger také odkoupil staré varhany, které se v kostele nacházely, za 24 fl., cenu za transport do Andělské hory zaplatila v rámci nákladů na nové varhany Hrabyně. Varhany byly díky kapitálu fundace Anny Marie Winklerové splaceny během dvou let. V roce 1761 obdržel Staudinger 333 fl. 30 xr. a staré hrabyňské varhany, o rok později bylo doplaceno 30 fl.³⁸ V roce 1782 bylo vyplaceno 14 fl. 43 xr. mimo potřebný materiál (prkna, dřevo a další potřebný materiál) na opravu varhan 8 fl. 36 xr. varhanářskému tovaryši.³⁹ Roku 1795 byl opraven měch varhan s náklady 1 fl. 45 xr.,⁴⁰ nicméně o čtyři roky později byla nutná jeho rozsáhlejší oprava. V roce 1799 nacházíme hned několik výdajů vztahujících se k opravě varhan: stolař Trčzka obdržel za vyčištění a údržbu kostelních varhan a měchu 6 fl. 36 xr., za bílou kůží ke sklížení 1 fl. 30 xr. a za silný drát určený pod klaviatury a k ventilům a méně silný drát za 36 xr. Mimo to dostal také 2 fl. 30 xr. za údržbu malého varhanního positivu.⁴¹ Varhanní positiv byl v kostele k dispozici od roku 1758, kdy byl zakoupen za 26 fl.⁴² Další drobné opravy řádově v jednotkách zlatých byly prováděny i po roce 1800. V roce 1803 došlo k větší opravě varhan stolařem (3 fl. 30 xr.), vyčištění a naladění učitelem Antonem Köhlerem (5 fl.), u kterého mu asistovali dva pomocníci – vokalisté (2 fl.).⁴³

³⁷ Ibid., *Anhang zu der Hrabiner Kirchen Rechnung wie auch Ein Vermerk besonderer Begebenheiten in, beÿ, und um die Kirche*, sine fol.

³⁸ Ibid., sine fol.

³⁹ „Nebst dem, was zur Herstellung der orgl lauth Kirchen Protocol beausgabet wurde [...] denen Orgelbauer Gesellen als eine discretion“, ibid., Anno 1782 – Ausgaab, sine fol.

⁴⁰ Srov. ibid., Anno 1797 – Ausgaab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

⁴¹ Srov. ibid., Anno 1799 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

⁴² Ibid., Anno 1758 – Ausgaab, sine fol.

⁴³ Srov. ibid., Anno 1803 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

Vyvstává však otázka, co se stalo s intencí fundace. S penězi věnovanými kostelu s určitým úmyslem nebylo možné zacházet svévolně, tím spíše v případě, kdy byl úmysl velmi přesně specifikován. Z kostelních účtů vyplývá, že sobotní zpěv *Salve Regina* a litaníí byl od roku 1761 realizován, ačkoliv peníze fundace nebyly uloženy k úročení. Varhaník a chlapci byli placeni namísto z výnosů fundace z peněz kostelní pokladny; ročně tak dostávali do roku 1793 sumárně 8 fl.,⁴⁴ od roku 1794 pak dále pouze 7 fl.⁴⁵ Skutečnost, že tento postup využití obnosu pro financování stavby varhan nebyl zcela standardní, dokládá i dokument z roku 1783. V tomto roce byl Josefem Antonínem Mitrovským uložen v Opavě kapitál 300 fl., aby se napravila situace a splnila vůle Winklerové. Od tohoto roku bylo následně financováno *Salve Regina* a litanie z reálných výnosů fundace, což lze v kostelních účtech sledovat až do roku 1811.

Další hudební nástroje a výdaje důležité pro hudební provoz

Od roku 1758 do roku 1812 byly nakoupeny z kostelní kasy i další hudební nástroje nezbytné k provádění figurální hudby. Krom zmíněného varhanního positivu a stavby nových varhan byly v roce 1767 zakoupeny tympány a trompety z Vídně, které stály včetně dopravy a cla 53 fl. 2 xr.⁴⁶ V roce 1775 byly pořízeny dva lesní rohy za 11 fl. 37 xr.⁴⁷ O tři roky později pak jedny nové housle za 3 fl.⁴⁸ Na základě starších účtů, které se však časově překrývají s druhou knihou účtů, lze sledovat přesněji výdaje za nové struny. V průměru se jednalo o částky okolo 3 fl. ročně. Za údržbu houslí a smyčců bylo zapláceno v roce 1794 36 xr.⁴⁹ O rok později se opravy za 54 xr. 2 d. dočkaly dvoje housle a violon.⁵⁰ V roce 1796 byly pořízeny struny za 2 fl. 30 xr.⁵¹ Roku 1797 pak bylo za struny, smyčce a další nezbytné potřeby pro kůr zapláceno 1 fl. 18 xr.⁵² Rok poté byly nově potaženy tympány, což stálo kostel 1 fl. 19 xr.⁵³ V následujícím roce lze najít výdaj za kalafu-

⁴⁴ „für die Anna Maria Winklerische Salve Regina et Lýtaniis Lauretaneis dem Schul-Meister, und 6 singenden Knaben“, *ibid.*, Anno 1769 – Ausgaab, sine fol.

⁴⁵ Srov. *ibid.*, Anno 1794 – Ausgaab Auf gestiftete Jahrs-Täge Messen und Andachten, sine fol.

⁴⁶ „für neu angeschaffte Pauken, und Trompeten samt Fracht, und Zoel [aus] Wien“, *ibid.*, Anno 1767 – Ausgaab, sine fol.

⁴⁷ „für 2 St. angeschaffte Waldhörner“, *ibid.*, Anno 1775 – Ausgaab, sine fol.

⁴⁸ „für eine Violine aufs Chor“, *ibid.*, Anno 1778 – Ausgaab, sine fol.

⁴⁹ „für Zurichtung der Geigen, und ihrer Bögen“, *ibid.*, Anno 1794 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

⁵⁰ „für Reparatur zweer Chor Geigen, und der Violons“, *ibid.*, Anno 1795 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

⁵¹ *Ibid.*, Anno 1796 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

⁵² „für Seithen aufs chor, Geigen Bögen [etc.]“, *ibid.*, Anno 1797 – Ausgaab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

⁵³ „für ein Paukenfehl, samt As-Arbeit, und Ueberziehung“, *ibid.*, Anno 1798 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

nu a také opravu jednoho violonu výše zmíněným stolařem Trčzkou.⁵⁴ I v dalších letech lze najít další drobné výdaje na opravu a údržbu hudebních nástrojů zhruba do výše 3 fl., nákup svíci pro kůr a sakristii, a také pravidelné nákupy strun pro potřeby kůru. V roce 1803 došlo krom opravy varhan i k nákupu nátrubků, smyčců a dalšího vybavení, jako například stojanu na noty.⁵⁵ O rok později byla krom obvyklé údržby nástrojů zakoupena jedna trumpeta ze Suchých Lazců za 2 fl. 30 xr.⁵⁶ V roce 1805 bylo k pořízení dvou nových lesních rohů „ve starém tónu“, které stály dohromady 20 fl., zapláceno 10 fl., a to zřejmě učiteli. Krom lesních rohů byly pořízeny i čtyři nové bílé a červené kvastly za 1 fl. 36 xr.⁵⁷ Nové housle včetně vídeňského smyčce byly zakoupeny v roce 1809.⁵⁸

Neméně důležité bylo vybavení kůru hudebninami a kancionály, které byly potřeba pro realizaci jak figurální, tak chorální hudby, a později i pro doprovod varhan při lidovém zpěvu. Ačkoliv byla na hrabynském kůru k dispozici rozsáhlá hudební sbírka, jejíž existenci dokládají dochované inventáře hudebnin,⁵⁹ jsou údaje o výdajích za hudebniny velmi sporé. Dozvídáme se pouze, že v roce 1796 obdržel opavský knihvazač Czepan za svázání tří knih 1 fl. Jednalo se o německé a české normální modlitby pro sakristii a kancionál na kůr.⁶⁰ V roce 1800 byl pro potřeby kůru zakoupen český kancionál, který stál 1 fl.⁶¹ a zmínku o něm lze najít i v pozdějších inventářích, např. v inventáři z roku 1804. V této době měl učitel k dispozici chrámovou sbírku hudebnin čítající přes 160 skladeb a 2 kancionály.⁶² V roce 1809 se poprvé dočítáme o zakoupení knihy papíru k opisu chrámových hudebnin.⁶³ Záznam nespecifikuje množství archů, ale vzhledem k ceně 24 xr. se

⁵⁴ „für Callafonium, und Geigenstücke [...] für Zurichtung eines Violons dem Trčzka“, *ibid.*, Anno 1799 – Ausgaab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

⁵⁵ Srov. *ibid.*, Anno 1803 – Ausgaab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

⁵⁶ „für eine Trompete nach Sucho-Lasez gezahlt“, *ibid.*, Anno 1804 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

⁵⁷ „Zu Anschaffung zweier neuen Waldhörner in alte Thöne, die samt inganzen 20 fl. gekostet haben, eine Aushilfe“, *ibid.*, Anno 1805 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

⁵⁸ „für Eine Violin samt Wienerbogen“, *ibid.*, Anno 1809 – Ausgaab Auf inventarische Sachen, sine fol.

⁵⁹ Srov. Kramářová, „Die Figuralmusik“, 55–71.

⁶⁰ „dem Troppauer Buchbinder Czepan für 3 St. deüttsch und Böhmische Normal Gebet, und Gesang Büchel pro Sacristia et Choro a 20 xr.“ SOKa Opava, fond FÚ Hrabyně, kostelní účty, II. kniha, II/c, spisový znak 0/0, Anno 1795 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

⁶¹ „für ein Böhmisches Gesang-Buch pro usu Chori“, *ibid.*, Anno 1800 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

⁶² Srov. Kramářová, „Die Figuralmusik“, 55–71.

⁶³ „1 Buch Papier zur Abschreibung der Kirchenmusikalien“, SOKa Opava, fond FÚ Hrabyně, kostelní účty, II. kniha, II/c, spisový znak 0/0, Anno 1809 – Ausgaab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

jednalo o menší množství papíru. O rok později byl nakoupen papír určený pro opis nových hudebnin za 1 fl.⁶⁴

V roce 1769 byl zřejmě pořízen nový Boží hrob nebo došlo k renovování stávajícího. V každém případě dostali stolař, sochař a malíř dohromady zapláceno 21 fl. 19 xr. 2 d.⁶⁵ V roce 1802 bylo zakoupeno k Božímu hrobu 9 loktů černého plátna za 16 fl. 12 xr.⁶⁶ Existence nákladnějšího Božího hrobu může poukazovat i na to, že u něj mohla být realizována hudební produkce, nicméně na základě aktuální pramenné základny nelze tuto spekulaci potvrdit.

Facit

Díky nově nalezeným pramenům bylo možné zaměřit se na popis financování hudebního provozu slezského poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Hrabyni. Na jejich základě lze konstatovat, že velkou měrou přispěla k rozkvětu Hrabyně rodina Mitrovských, která panství v 18. století vlastnila. Především Arnošt Benjamin Mitrovský zajistil fundacemi ustanovenými ve svém testamentu činnost kaplana a také učitele. Neméně významná byla jeho snaha o zavedení pobožností, během kterých zaznívalo *Salve Regina* na úmysl dárce z úst šesti chlapců za doprovodu varhan v českém jazyce před obrazem Panny Marie. Sobotní pobožnosti z fundace za spásu duše Anny Marie Winklerové jistě přispěly nejen k finančnímu zabezpečení hudebního provozu, ale také atraktivitě poutního místa samotného.

Tento příspěvek poukázal pouze na jeden z aspektů spojený s hudebně-liturgickým provozem poutního místa. V případě Hrabyně se nabízí celkové zpracování dějin farnosti s přihlédnutím k hudebnímu provozu. Podobné zpracování jednotlivých lokalit může umožnit lepší porozumění fungování hudebně-liturgického provozu poutních míst na Moravě a ve Slezsku, což posléze může osvětlit vliv fenoménu poutnictví na figurální hudební provoz a hudební kulturu celkově.

Literatura

Eichler, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. Díl první, část druhá. Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje, 1888.

Hosák, Ladislav. *Historický místopis země Moravskoslezské. VIII. Opavský kraj*. Praha: Společnost přátel starožitností československých, 1937.

Kramářová, Helena. „Die Figuralmusik in Hrabyně um die Wende des 19. Jahrhunderts – Hrabiner Inventare.“ *Musicologica Brunensia* 51/2 (2016): 55–71.

⁶⁴ „für 1 buch zum Abschreiben neuer Musikalien“, *ibid.*, Anno 1810 – Ausgaab Auf verschiedene Auslagen, sine fol.

⁶⁵ „denen Tischler Bildhauer, und Mahler für das Hl. Grab“, *ibid.*, Anno 1769 – Ausgaab, sine fol.

⁶⁶ „demselben für 9 Ell schwarzes Tuch pro Sacri Sepulchri“, *ibid.*, Anno 1802 – Ausgaab Auf Paramenten und Geräthe, sine fol.

Kramářová, Helena. „Chrámové inventáře hudebnin z přelomu 18. a 19. století. Hrabynské inventáře.“ Bakalářská práce, Masarykova univerzita Brno, 2013.

Malura, Jan Malura. „Hora Olivetská Matěje Tannera a kultura poutních míst v baroku.“ In *Hora olivetská*, Matěj Tanner. Brno: Host, 2001.

Maňas, Vladimír et al. *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010.

Sehnal, Jiří. „Hudba u brněnských augustiniánů v 18. století.“ *Hudební věda* 20 (1983): 227–241.

Wolny, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Erzdiöcese*. Band 3. Brünn: Selbstverlag, 1863.

New sources on church music in Hrabyně: patrons and the musical-liturgical operations of the Silesian pilgrimage site

Abstract

The study focuses on newly found sources documenting the financing of the liturgical and musical practice of the Silesian pilgrimage church of the Assumption of the Virgin Mary in Hrabyně. It focuses on the heyday of Hrabyně in the 18th century, when the estate belonged to the Mitrovsky family, as well as on the establishment of foundations and the role of patrons. Financial donations and foundations not only ensured the activities of the chaplain and teacher, but also enabled the purchase of new musical instruments and the construction of an organ. No less important was the introduction of Marian devotions in front of the image of Our Lady of Hrabyně, during which the *Salve Regina* was sung at the donor's request by six boys in the Czech language accompanied by the organ. The paper aims to highlight one of the aspects connected with the musical-liturgical practice of the pilgrimage site and thus lay a foundation for further research on the musical events of Silesian and Moravian pilgrimage sites.

Nové prameny k chrámové hudbě v Hrabyni: mecenáši a hudebně-liturgický provoz slezského poutního místa

Abstrakt

Studie se věnuje nově nalezeným pramenům dokumentujícím financování liturgického a hudebního provozu slezského poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Hrabyni. Zaměřuje se na dobu rozkvětu Hrabyně 18. století, ve kterém patřilo panství rodině Mitrovských a také na ustanovení fundací a roli mecenášů. Finanční dary a fundace zajišťovaly nejen činnost kaplana a učitele, ale umožnily též nákup nových hudebních nástrojů či stavbu varhan. Neméně významné bylo

zavedení Mariánských pobožností před obrazem Panny Marie Hrabyněské, během kterých zaznívalo *Salve Regina* na úmysl dárce z úst šesti chlapců za doprovodu varhan v českém jazyce. Příspěvek si klade za cíl poukázat na jeden z aspektů spojený s hudebně-liturgickým provozem poutního místa a položit tak základ pro další výzkum hudebního dění slezských a moravských poutních míst.

Keywords

pilgrimage church; music and liturgy; church music; patrons; Silesia; Hrabyně

Klíčová slova

poutní kostel; hudebně-liturgický provoz; chrámová hudba; mecenáši; Slezsko; Hrabyně

Článek vznikl v rámci projektu Mobility „Hudobná kultúra strednej Európy 1450–1650: transregionálna identita hudobných prameňov z Klosterneuburgu a Bratislavy“ a výzkumného projektu VEGA Nr. 2/0116/20 „Osobnosť a dielo v dejinách hudobnej kultúry 18.–20. storočia na Slovensku“ Slovenské akadémie vied.

Helena Kramářová

Ústav hudobnej vedy, Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava

helena.kramarova@savba.sk

Archiv, Bibliothek und Sammlungen der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien (AT)

kramarova@musikverein.at